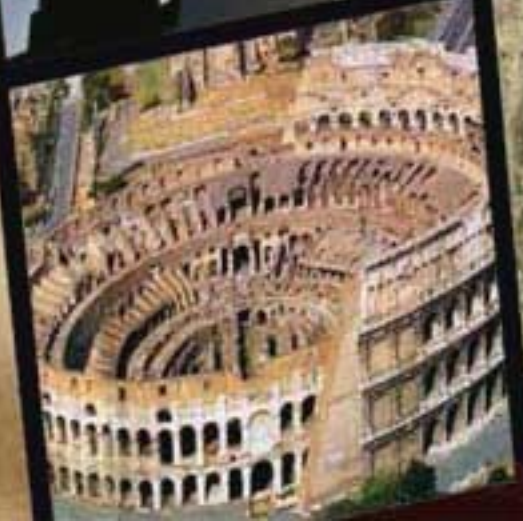

სიბი

სამყარო

შურნალი ახალგაზრდებისათვის

რა არის ფული

მერაბ კაკულია

უძველესი ჩინური ბანკნოტი, სამხრეთ სუნის დინასტიის, 1160 წ.

ფული წარმოადგენს საშუალებას, რომლითაც ადამიანები მათთვის სასურველ საქონელს და მომსახურებას იძენენ. დავუშვათ, რომ გსურთ კომპიუტერის შეძენა ან შეკეთება, ამ საქონლის (კომპიუტერი) და მომსახურების (კომპიუტერის შეკეთება) მისაღებად თქვენ გამყიდველს (შემკეთებელს) უნდა გადაუხადოთ გარკვეული თანხა, წინააღმდეგ შემთხვევაში, თქვენ მათ ვერ მიიღებთ. ამ დროს **ფული გაცვლის საშუალების ფუნქციას ასრულებს**: გამყიდველი თავისი საქონლის (მომსახურების) სანაცვლოდ იღებს ფულს.

სანამ რაიმე საქონელს შეიძენდეთ, თქვენ აუცილებლად კითხულობთ (ნახულობთ) მის ფასს, რომელიც ფულად გამოსახულებაშია მოცემული. მაგალითად, კომპიუტერი ღირს 1000 ლარი ან, კიდევ, ველოსიპედი – 500 ლარი. ამ შემთხვევაში **ფული ღირებულების საზომის ფუნქციას ასრულებს**, ანუ საქონლის (მომსახურების) ღირებულება ფულით იზომება. იგივე როლი აქვს ფულს, როდესაც თქვენი მშობლები ბანკიდან სესხს იღებენ ახალი ბინის შესაძენად – სესხის სიდიდე და მასზე დარიცხული პროცენტებიც ფულად ერთეულში აღირიცხება.

როდესაც რაიმე საქონლის (ვთქვათ, იგივე, კომპიუტერის) შესაძენად არ გაქვთ საკმარისი რაოდენობის ფული, თქვენ იძულებული ხართ ფული

დააგროვოთ, რათა მომავალში შეძლოთ იყიდოთ თქვენთვის სასურველი ნივთი. ასევე იქცევიან თქვენი მშობლებიც – როდესაც რაიმე მიზნით (მაგალითად, სამომავლოდ უნივერსიტეტში თქვენი სწავლის საფასურის გადასახდელად) ფულს აგროვებენ, თავიანთ დანაზოგს ბანკში ინახავენ. ამ დროს ფული **დაბროვების საშუალების ფუნქციას ასრულებს**.

ფული (თანხა), რომელსაც თქვენ საქონელში (მომსახურებაში) იხდით, ქალაქის რამდენიმე ნაჭერია, რომელთაც თავისთავად თითქოს არანაირი ღირებულება არ გააჩნიათ, მაგრამ მათი საშუალებით ყველაფრის (ყოველგვარი საქონლის და მომსახურების) ყიდვა შეიძლება. ბუნებრივია, გებადებათ კითხვა – რატომ აქვთ ამ მომცრო ზომის ქალაქის ნიშნებს ასეთი მაგიური ძალა?

ფულის წარმოშობა

ამ კითხვას რომ ვუპასუხოთ, იმ ეპოქაში უნდა დავბრუნდეთ, როდესაც ფული ჯერ კიდევ არ არსებობდა. თავდაპირველად სხვადასხვა საქონლის გაცვლა ადამიანებს შორის შემთხვევით ხასიათს ატარებდა, ხოლო **ერთი საქონლის ღირებულება უზრალოდ მეორით გამოიხატა-ბოდა**. მაგალითად, მშვილდ-ისარი იცვლებოდა ცხოველის ტყავში, შინაური ცხოველები – კერამიკულ ნაწარმში და ა.შ. თანდათან ჩამოყალიბდა გაცვლის გარკვეული პროპორციებიც: ვთქვათ, მშვილდ-ისარი ცხოველის 2 ტყავში იცვლებოდა, ძროხა – ერთ დიდ ქვევრში ...

მოგვიანებით საქონელთა მასა უფრო მრავალფეროვანი გახდა.

ნელ-ნელა გამოიკვეთა საქონლის ისეთი სახეობები, რომელთაც, იმდროინდელი ადამიანების შეფასებით, მაღალი ღირებულება ჰქონდათ და საქონლის სხვა დანარჩენი სახეობების ღირებულების საზომად გამოდგებოდა.

ასეთი იყო მარილი, ბენჯეული, პირუტყვი და სხვა, რომელზედაც ნებისმიერი სხვა საქონლის გაცვლა შეიძლებოდა.

ადამიანებს შორის გაცვლის შემდგომი განვითარების კვალობაზე, როდესაც ეს პროცესი გასცდა თემის, ტომის და ტომთა კავშირის საზღვრებს, წარმოიშვა საქონელთა მასიდან **ერთი ისეთი სახეობის საქონლის გამოყოფის საჭიროება, რომელიც გაცვლისას საყოველთაო ეკვივალენტის როლს შეასრულებდა**.

ასეთი საქონელი უნდა ყოფილიყო ერთგვაროვანი, ადვილად დასაყოფი (ისე, რომ მის მცირე ნაწილსაც მაღალი ღირებულება ჰქონოდა), ადვილად გადასატანი და სამომხმარებლო თვისებების ხანგრძლივად შენარჩუნების უნარის მქონე. ჩამოთვლილი თვისებები მხოლოდ ძვირფას ლითონებს

ეკვივალენტი ნიშნავს რაიმეს ტოლფასს, თანაბარღირებულს.

პირველი მონეტა ლიდიადან

სიტყვა **მონეტა** ლათინური წარმოშობისაა (**Monēta**) და მომდინარეობს იუნონა მონეტას (**Iūno Monēta**) ტაძრის სახელწოდებიდან, სადაც განთავსებული იყო ძველი რომის ზარაფხანა (ადგილი, სადაც მონეტები იჭრებოდა). ფულის ინგლისური სახელწოდებაც (**Money**) აქედან მოდის.

უკველასი ქართული მონეტები

საქართველო მონეტების მიმოქცევის ერთ-ერთი უძველესი კერაა. ძვ. წ. VI-III საუკუნეებში ისტორიულ კოლხეთში (დასავლეთ საქართველო) იჭრებოდა ვერცხლის მონეტები („კოლხური თეთრი“). ეს ფულადი ნიშნები კოლხეთის ტერიტორიაზე ბრუნავდა, თუმცა მისი ნიმუშები აღმოსავლეთ საქართველოშიცაა აღმოჩენილი.

სიტყვა **ნომინალი** ლათინური წარმოშობისაა (**Nominalis** – „სახელობითი“) და აღნიშნავს ფულის ნიშნის ღირებულებას.

(ოქრო და ვერცხლი) აღმოაჩნდათ, რომლებიც აქამდე საიუველირო ნაკეთობების დასამზადებლად გამოიყენებოდა.

ოქროს და ვერცხლის, როგორც საყოველთაო ეკვივალენტის, გამოცალკევებამ საქონელთა დანარჩენი მასიდან სათავე დაუდო ფულის მიმოქცევის განვითარებას.

ლითონის ფული

ფულის ყველაზე ადრინდელი სახეობა იყო **ლითონის ფული**, რომელიც თავიდან სხვადასხვა ფორმის ზოდების სახით იყო წარმოდგენილი. ოქროსა და ვერცხლის ამ ზოდებს გარკვეული წონა ჰქონდათ. სწორედ ამიტომ მთელ რიგ ფულად ერთეულებს წონის ერთეულების სახელწოდებები შეერჩათ. მაგალითად, გირვანქა სტერლინგი, ლივრი (იგივე გირვანქა), მარკა (ნახევარი გირვანქა) და ა. შ.

მოგვიანებით, ძველი სახელმწიფოების ჩამოყალიბების და შიგა და საგარეო ვაჭრობის განვითარების შედეგად, დაიწყო მონეტების მოჭრა.

მონეტა ლითონის ფულის ნიშანია, რომელსაც აქვს გამომშვები სახელმწიფოს მიერ დადგენილი ფორმა, შესაბამისი დამლა (სიმბოლო) და განსაზღვრული წონა (ნომინალი).

პირველი მონეტა, რომელიც ოქროსა და ვერცხლის ბუნებრივი შენადნობიდან მზადდებოდა, ძვ. წ. VII საუკუნეში მოიჭრა მცირე აზიის სახელმწიფოში – ლიდიაში.

ლითონის ფული ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე ფულის ერთადერთი სახეობა იყო. თავიდან საყოველთაო ეკვივალენტის ფუნქცია სახელმწიფოსგან ერთდროულად ოქროსაც ენიჭებოდა და ვერცხლსაც, ხოლო მათგან მოჭრილი მონეტები ერთმანეთზე ფიქსირებული (დადგენილი) კურსით (თანაფარდობით) იცვლებოდა. ასეთ სისტემას **ბიმატალიზმი** ეწოდებოდა. მოგვიანებით დამკვიდრდა **მონომეტალიზმი**, ანუ სისტემა, რომელშიც საყოველთაო ეკვივალენტის ფუნქცია მხოლოდ ერთ მეტალს, ოქროს ან ვერცხლს, ჰქონდა.

მიუხედავად იმისა, რომ ლითონის მონეტები კარგად ასრულებდნენ საყოველთაო ეკვივალენტის ფუნქციას, მათ სერიოზული ნაკლი ჰქონდათ – ხანგრძლივი მიმოქცევის პროცესში ცვდებოდნენ და აღარ შეესაბამებოდნენ თავის ნომინალურ ღირებულებას. ამასთან, მათი გამოყენება ნაკლებად პრაქტიკული იყო, განსაკუთრებით დიდ სახელმწიფოებში (იმპერიებში), რადგანაც მონეტების გავრცელება (ტრანსპორტირება) და მათი ხარისხის (ნომინალთან შესაბამისობის) უზრუნველყოფა დიდ ხარ-

ჯებთან იყო დაკავშირებული. ამიტომ ფულის განვითარების გარკვეულ ეტაპზე მიმოქცევაში წარმოიშვა ოქროს და ვერცხლის მონეტების შემცვლელის გამოყენების საჭიროება. ასე აღმოცენდა ქალაქის ფული.

ქალაქის ფული

ლითონის ფულისგან განსხვავებით, ქალაქის ფულს საკუთარი ღირებულება არ გააჩნია, მაგრამ სახელმწიფოს მიერ მას კანონით ექისრება საგადასახდლო საშუალების ფუნქცია, ენიჭება ნომინალი და მასზევე ფიქსირებული (დადგენილი) პარიტეტით იცვლება ძვირფასი ლითონის მონეტებზე.

ქალაქის ფული პირველად ჩინეთში გამოიყენეს ახ.წ. X საუკუნეში. ევროპაში ქალაქის ფული – **ბანკნოტები** – 1661 წელს გამოუშვეს სტოკჰოლმში (შვედეთი).

ბანკნოტები ჯერ ბიმეტალიზმის სისტემის ფარგლებში მიმოიქცეოდა, ანუ ქალაქის ფული იცვლებოდა როგორც ოქროს, ისე ვერცხლის მონეტებზე. მას შემდეგ, რაც ბიმეტალიზმი საბოლოოდ ჩაანაცვლა ოქროს მონომეტალიზმმა (XIX ს.), ბანკნოტები მხოლოდ ოქროს ფულის ნიშნებზე იცვლებოდა. სახელმწიფოებს შორის ანგარიშსწორება კი მათ ფულად ერთეულებს შორის დადგენილი – ფიქსირებული გაცვლითი კურსით (თანაფარდობით) – ხორციელდებოდა, რაც თითოეული მათგანის ოქროს შემცველობაზე, ანუ ოქროს გარკვეულ წონით ერთეულზე მათი თავისუფალი გადაცვლის უნარზე იყო დამოკიდებული. ამ სისტემას **ოქროს სტანდარტი** ეწოდა. თავდაპირველი ფორმით მან პირველ მსოფლიო ომამდე (1914 წ.) იარსება, რომლის დაწყების შემდეგ მეომარმა სახელმწიფოებმა შეწყვიტეს თავიანთი ბანკნოტების ოქროზე თავისუფალი გადაცვლა. მხოლოდ აშშ-მ შეინარჩუნა აღნიშნული სისტემა 1933 წლამდე, როდესაც

სიტყვა **პარიტატი** ლათინური წარმოშობისაა (**Paritas** – თანასწორობა) და აღნიშნავს ქალაქის ფულის ფიქსირებულ ოქროს (ვერცხლის) შემცველობას

სიტყვა **ბანკნოტი** ინგლისური წარმოშობისაა (**Bank** - ბანკი და **Note** - ჩანანერი) და ნიშნავს საბანკო ჩანანერს.

მონომეტალიზმის ერთ-ერთი მიზეზი იყო ვერცხლის მკვეთრი გაიაფება XIX საუკუნეში ახალი საბადოების აღმოჩენისა და ათვისების შედეგად.

ბანკნოტების წარმოშობა

ბანკნოტის წარმოშობა ევროპაში ბანკებთან იყო დაკავშირებული, რომლებიც თავდაპირველად ლითონის ფულის და სხვა ფასეულობების შენახვის ადგილს წარმოადგენდნენ. იმის დასტურად, რომ ამა თუ იმ პირს ბანკში ფული ჰქონდა შენახული, რომლის მიღება ნებისმიერ მომენტში შეეძლო, მას აძლევდნენ სპეციალურ საბანკო დოკუმენტს – ბანკნოტს. ამ პირს უკვე შეეძლო საქონლის მსხვილი მოცულობის ყიდვა მონეტების დიდი რაოდენობის ნაცვლად ბანკნოტების საშუალებით აენაზღაურებინა. დროთა განმავლობაში ბანკნოტებმა ფულის ყველა ფუნქციის შესრულება დაიწყეს. მოგვიანებით ბანკნოტების გამოშვება – ემისია – სახელმწიფოს პროგატივად (განსაკუთრებულ უფლებად) იქცა.

ოქროს სტანდარტის მოვლა

XX საუკუნის 70-იანი წლების დასაწყისისთვის ძალთა თანაფარდობა მსოფლიო ეკონომიკაში არსებითად შეიცვალა – დასავლეთ ევროპა და იაპონია სულ უფრო მზარდ კონკურენციას უწევდნენ აშშ-ს, რომლის სავაჭრო დეფიციტი მკვეთრად გაიზარდა. დაიწყო ოქროს რეზერვების გადანაწილება დასავლეთ ევროპისა და იაპონიის სასარგებლოდ. ყოველივე ამან შეასუსტა ნდობა აშშ-სა და მისი ფულადი ერთეულის მიმართ. 1971 წელს აშშ იძულებული გახდა უარი ეთქვა დოლარის ოქროზე თავისუფალ გადაცვლაზე. ამ პერიოდიდან დაიწყო ოქროს დემონეტიზაცია, რაც იმას ნიშნავს, რომ ოქრომ შეწყვიტა საყოველთაო ეკვივალენტის ფუნქციის შესრულება და კვლავ ჩვეულებრივ საქონლად იქცა. მიუხედავად ამისა, ოქროს რეზერვების (მარაგების) ოდენობა დღემდე რჩება სახელმწიფოების ფინანსური ძლიერების და მათი გადახდისუნარიანობის ერთ-ერთ ძირითად კრიტერიუმად.

სავაჭრო დეფიციტი – იმპორტის (სხვა ქვეყნებიდან საქონლის შემოტანის მოცულობის) მეტობა ექსპორტზე (სხვა ქვეყნებში საქონლის გაყიდვის მოცულობაზე).

სიტყვა ემისია ფრანგული წარმოშობისაა (émission) და ნიშნავს გამოშვებას.

ეკონომიკურმა კრიზისმა აიძულა იგი უარი ეთქვა ქალაქის ფულის ოქროზე თავისუფალ გადაცვლაზე.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ აღდგა ოქროს სტანდარტი. აშშ ამ დროისათვის მსოფლიოს ჯამური ოქროს რეზერვების (მარაგების) 70%-ს ფლობდა. ახალი სისტემით ოქროზე მხოლოდ აშშ-ის დოლარი იცვლებოდა და ფიქსირებული ფასით – 1 უნცია (31 გრამი) ოქრო – 35 აშშ დოლარი. სხვა ქვეყნების ვალუტები ოქროზე აშშ დოლარის საშუალებით იცვლებოდა, რისთვისაც დაწესდა ამ ვალუტების მყარი გაცვლითი კურსი აშშ დოლარის მიმართ. აღნიშნული ფასით აშშ დოლარის ოქროზე თავისუფალი გაცვლა მხოლოდ სახელმწიფოებს შეეძლოთ. აშშ დოლარი თანდათან მსოფლიო ვალუტად გადაიქცა.

ოქროს დემონეტიზაციის შემდეგ ქალაქის ფული მიმოქცევის დამოუკიდებელ საშუალებად იქცა.

ქალაქის ფული ეფუძნება არა ოქროზე თავისუფლად გადაცვლის უნარს, როგორც ეს ადრე იყო, არამედ მისი ემიტენტი (გამომშვები) სახელმწიფოს ეკონომიკის მდგომარეობას, კერძოდ, მისი ზრდის უნარს. მაგალითად, დღეისათვის აშშ დოლარის ბანკნოტები, ამერიკის შეერთებული შტატების სახელმწიფოს მიერაა გარანტირებული, ანუ მის უკან დგას მსოფლიოს ყველაზე დიდი და ტექნოლოგიურად ყველაზე წინნასული ეკონომიკა და ოქროს ყველაზე დიდი მოცულობის რეზერვები. მიუხედავად იმისა, რომ ამ ქვეყანას უზარმაზარი სახელმწიფო ვალი და სავაჭრო დეფიციტი აქვს, მის მიმართ ნდობა ძალიან მაღალია, რადგანაც აშშ-ის ეკონომიკას შესწევს ძალა დაძლიოს პერიოდული ჩავარდნები და უზრუნველყოს ქვეყნის შიდა და გარე ვალდებულებების მომსახურება (დროულად დაფარვა). სწორედ ამიტომ რჩება აშშ დოლარი მსოფლიო ვალუტად.

ქალაქის ფულთან ერთად მიმოქცევაში ბრუნავს მონეტები, რომლებიც, ადრინდელი მონეტებისგან განსხვავებით, არ მზადდება ძვირფასი ლითონებისაგან და მხოლოდ უფრო მსხვილი მონეტებისა და ბანკნოტების დახურდავებისთვის გამოიყენება. ამიტომაც ეწოდება მათ „სურდა ფული“.

წალდი ფულის ემისია

ქალაქის ფულისა და მონეტების ემისიის ექსკლუზიური (განსაკუთრებული) უფლება ცენტრალურ (ეროვნულ) ბანკებს ენიჭებათ

ამასთან, ცენტრალური ბანკები ატარებენ სახელმწიფოს ფულად პოლიტიკას, მომსახურებას უწევენ მთავრობას, მართავენ ქვეყნის ოქრო-

სა და უცხოური ვალუტის რეზერვებს, უზრუნველყოფენ ქვეყნის კომერციულ ბანკებს შორის ანგარიშსწორებას და ხშირ შემთხვევაში ახორციელებენ მათი საქმიანობის ზედამხედველობას. კომერციული ბანკებისგან განსხვავებით, ცენტრალური (ეროვნული) ბანკები სანარმოებს, დაწესებულებებსა და კერძო პირებს არ ემსახურებიან.

ცენტრალური (ეროვნული) ბანკი განსაზღვრავს და ამტკიცებს ბანკნოტებისა და მონეტების დიზაინს და სხვა მახასიათებლებს, აგრეთვე ახორციელებს მათ დამზადებას, თუ ამისთვის საჭირო სიმძლავრეები აქვს. სხვა შემთხვევაში, ცენტრალური (ეროვნული) ბანკები ბანკნოტებისა და მონეტების დამზადებას კერძო კომპანიებს უკვეთავენ. მაგალითად, საქართველოს ეროვნული ბანკი ლარის ბანკნოტებისა და თეთრის მონეტების დამზადებას ამ სფეროს წამყვან ევროპულ კომპანიებს უკვეთავს.

ფულის ნიშნების მიმოქცევაში გაშვების შემდეგ იწყება მათი ცვეთის ბუნებრივი პროცესი. ბანკნოტების „სიცოცხლის“ საშუალო ხანგრძლივობა 1-დან 5 წლამდეა და დამოკიდებულია ამა თუ იმ ნომინალის მქონე ბანკნოტის მოხმარების თავისებურებებზე. მაგალითად, დაბალი ნომინალის ქალაქის ფულის ნიშნები უფრო სწრაფად ცვდება, ვიდრე მაღალის. მონეტები მიმოქცევაში გაცილებით დიდხანს ძლებს. ხდება ხმარებისათვის გამოუსადეგარი ფულის ნიშნების მიმოქცევიდან ამოიღება და მათი ახალი მონეტებითა და ბანკნოტებით ჩანაცვლება.

ელექტრონული ფული

ბოლო ათწლეულებში ფართოდ გავრცელდა **სადებიტო პლასტიკური ბარათები**, რომელთა გამოყენებამ მნიშვნელოვნად შეამცირა ნაღდი ფულით, ბანკნოტებითა და მონეტებით, სარგებლობის მასშტაბი. აღნიშნული ბარათები ასახავენ კომერციულ ბანკში ბარათის მფლობელის ანგარიშზე რიცხულ ფულს, რომელიც ელექტრონული ჩანაწერების ფორმით არსებობს. ბარათით სარგებლობა ნაღდი ფულით სარგებლობის ტოლფასია – საქონლის (მომსახურების) შეძენა ელექტრონული საბანკო ანგარიშსწორებით ხდება ისე, რომ ნაღდი ფული საჭირო აღარაა. შესაბამისი თანხა ბარათის მფლობელის (მყიდველის) ანგარიშიდან ავტომატურად იხსნება და გამყიდველის ანგარიშზე ირიცხება. ამიტომ სადებიტო პლასტიკური ბარათი ერთგვარ ელექტრონულ ფულს წარმოადგენს. XXI საუკუნის დასაწყისში ევროპაში ყოველ 1000 მცხოვრებზე 938 ასეთი პლასტიკური ბარათი მოდიოდა.

სადებიტო ბარათი განსხვავდება საკრედიტო ბარათისგან – უკანასკნელის მფლობელს თუ ანგარიშზე თანხა არ ყოფნის საქონლის (მომსახურების) შესაძენად, ბანკი მას ავტომატურად აძლევს გარკვეული ოდენობის კრედიტს.

ჟურნალი დაფინანსებულია აშშ-ის საელჩოს მიერ. გამოცემაში
გამოთქმული მოსაზრებები ავტორისეულია და შეიძლება არ
ასახავდეს აშშ-ის სახელმწიფო დეპარტამენტის თვალსაზრისს.

საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის უცნობი

ჟურნალი მოამზადა საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობების
კვლევის ფონდმა.

ყველა უფლება დაცულია ©

მთავარი რედაქტორი: ალექსანდრე რონდელი

რედაქტორ-კორექტორი: რუსუდან მარგშივილი

დიზაინი და დაკაბადონება: მართა თაბუკაშვილი

სარედაქციო კოლეგია: ვლადიმერ პაპავა, ეკატერინე მეტრეველი, ნინო რამიშვილი,

მერაბ კაკულია, კახა გოგოლაშვილი

სტატიების ავტორები:

მერაბ კაკულია

გიორგი ხოშტარია

ზაზა ფირალიშვილი

გიორგი ლომჯანიძე

ჭიჭიკო ჯანელიძე

ვასილ კაჭარავა

ალექსანდრე რონდელი

რისმაგ გორდეზიანი

ლევან ბერძენიშვილი

ჩვენი მცდელობის მიუხედავად, ვერ მოხერხდა ჟურნალში გამოყენებული ზოგიერთი
ფოტოს საავტორო უფლებების მფლობელის ვინაობის დადგენა. გამობმარების
შემთხვევაში გამომცემელი მზადაა დაიცვას საავტორო უფლებები.

ჟურნალის ელექტრონული ვერსია იხ. ვებგვერდზე: www.gfsis.org